

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտության գծով փոխտնօրեն, տ.գ.դ., պրոֆեսոր*

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող, տ.գ.դ., պրոֆեսոր*

ՖԻՆԱՆՍԱՆՏԵՍԱԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ ՀՀ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքների վերացման համար, հատկապես ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում, այժմ պահանջվում է կոնկրետ արդյունավետ միջոցառումների իրականացում, որոնք կնպաստեն ճգնաժամի հետևանքների լիկվիդացմանն ու գյուղատնտեսության հետագա զարգացմանը: Նախ նշենք, որ Հայաստանի գյուղատնտեսությունը ինչպես նախկինում, այնպես էլ անկախությունից հետո ունեցել է և ունի իր կարևոր ու վճռորոշ դերը՝ հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, բնակչությանը սննդի ապահովման, աշխատատեղերի ստեղծման, երկրի պարենային ապահովման կարևոր գործում:

Վերջին հինգ տարիների (2005-2009թթ.) տվյալներով գյուղատնտեսության ոլորտի տեսակարար կշիռը երկրի համախառն ներքին արդյունքում (ՀՆԱ) կազմել է միջինը 18%, իսկ սննդարդյունաբերության կշիռն էլ կազմում է 5,5%:

Իհարկե, ճգնաժամը մաս բացահայտեց Հայաստանի տնտեսության թույլ կողմը. դրանք են՝ տնտեսության դիվերսիֆիկացման ոչ բարձր մակարդակը և մեծ ծավալի դրամի անհրաժեշտությունը, մրցունակության ցածր մակարդակը:

Առաջնային խնդիր է այս ոլորտի համար նախատեսված վարկային միջոցների պակասը: Գյուղական շրջաններում միկրոձեռնարկությունների ու ձեռներեցների համար լուրջ դժվարություն է նոր գործ ձեռնարկելու և իրականացնելու հարցում անհրաժեշտ կապիտալի բացակայությունը: Կառավարությունը չի տնօրինում համապատասխան ռեսուրսներ՝ գյուղատնտեսությունը վարկավորելու համար: Առևտրային բանկերը կողմնորոշված են հիմնականում մեծ ձեռնարկությունների ուղղությամբ և երբեմն հակված չեն լինում փոքր տնտեսություններին վարկավորելու գործում: Իսկ գյուղական շրջաններում միկրովարկավորման և փոքրածավալ ֆինանսավորման շուկան առկա է, և գյուղական բանկային համակարգի լրիվ ձևավորումն ու դրանց գործունեության ակտիվացման գործընթացը՝ գերակա խնդիր:

Գյուղական տնային տնտեսությունները, ապրուստի միջոցներ ձեռք բերելու համար, բացի գյուղատնտեսությունից, ունեն խիստ սահմանափակ ընտրություն: Հայաստանում գյուղական զբաղվածության մոտ 4/5 մասը դեռ ներառված է գյուղատնտեսության ոլորտում, որը բարձր ցուցանիշ է նույնիսկ անցումային տնտեսությունների համար: Սա մասամբ բացատրում է այն փաստը, որ գյուղատնտեսությունը թեև դանդաղ, բայց զարգանում է, սակայն այն լրիվ մասնագիտացված չէ և չունի անհրաժեշտ առևտրային կողմնորոշում, ինչպես նաև չունի հաստատուն առաջընթաց ու հետադարձ կապեր, որոնք կխթանեին աճը գյուղական տնտեսության մնացած հատվածում:

Գյուղատնտեսության ոլորտի մեկ այլ յուրահատկությունն էլ մասնակի զբաղվածությունն է: Գյուղական աշխատուժի միայն 1/3-ն է աշխատում ամբողջ տարին, մնացածի համար զբաղվածությունն ունի խիստ սեզոնային բնույթ:

Ջարգացած տնտեսություն ունեցող երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ շուկայի մրցակցությանը դիմանալու, իրենց արտադրանքն առանց դժվարության իրացնելու, ընդհանուր առմամբ՝ արտադրությունը զարգացնելու նպատակով, ֆերմերները համախմբվում են տարբեր տիպի կոոպերատիվներում, ինչը թույլ է տալիս նրանց համատեղ ուժերով հաղթահարել արտադրության կազմակերպման, ինչպես նաև՝ գյուղմթերքների իրացման ժամանակ առաջացած խոչընդոտները:

Այստեղ գլխավոր նպատակը գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացումն է, որը խթանելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է ընդունել մի շարք նոր օրենքներ և կատարել օրենսդրական փոփոխություններ՝ կապված խոշորացվող տնտեսությունների իրավահարաբերությունների կարգավորման, արտոնյալ, երկարաժամկետ անտոկոս վարկերի և այլ արտոնությունների տրամադրման հետ:

Գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացումն իրոք կարևորագույն խնդիր է: Անտառակույս, գյուղատնտեսությունը բավականին խոցելի է, ինչն առաջին հերթին պայմանավորված է գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերով (մեկ տնտեսությանը միջինը բաժին է ընկնում 1,4 հա գտ. հողատեսքեր, այդ թվում՝ 1,1 հա վարելահողեր), հողաբաժինների կտրտվածությամբ (գտ. արտադրությունը իրականացվում է ավելի քան 1,2 մլն. հողակտորների վրա (տարբեր տեղերում), ոլորտը բնութագրվում է վարման բարձր ռիսկայնությամբ: Հողի շուկան գրեթե չի գործում:

Դեռևս անկատար է և տնտեսավարման ներկայիս պայմաններին չի համապատասխանում՝ արտադրական, շուկայական (ֆինանսական) և սոցիալական ենթակառուցվածքների գործունեությունը: Բնակլիմայական պայմաններն էլ իրենց ազդեցությունն են ունենում արտադրության վրա:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ վարելահողերը վատ են օգտագործվում: Վերջին 4 տարիների կտրվածքով վարելահողերի օգտագործման միջին մակարդակը կազմում է 69,7%:

ՀՀ գյուղատնտեսական հողատեսքերի տարածքը և կառուցվածքը

Գյուղատնտեսական հողատեսքեր	Հողատարածքը հազ. հա	Տեսակարար կշիռը, %
Վարելահողեր	449, 41	21,20
Բազմամյա տնկարկներ	32,56	1,54
Խոտհարքներ	127,35	6,0
Արոտներ	1.116,56	52,06
Այլ հողատեսք	394,43	18,60
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր, ընդամենը	2.120,31	100,0

Կատարված հաշվարկները ցույց են տալիս, որ վերջին չորս տարիների տվյալներով հանրապետության ցանքատարածությունների 1հա-ից միջին հաշվով ապահովվել է 951 հազար դրամի համախառն արտադրանք, որը, գնահատելով 145 հազար հա չօգտագործվող վարելահողերի հաշվով, ստացվում է, որ հողային ռեսուրսների լիարժեք չօգտագործման հետևանքով ստացված համախառն արտադրանքը կազմում է 138 մլրդ դրամ, որը այդ նույն ժամանակաշրջանի բուսաբուծության և անասնապահության համախառն արտադրանքի համապատասխանաբար 34 և 22%-ն է: Ստեղծված վիճակը գյուղացիական տնտեսություն-

ների եկամուտների կրճատման պատճառն է, որի հետևանքը գյուղական բնակավայրերում աղքատության դեռևս բարձր մակարդակն է:

Առաջարկում ենք աշխատանքային ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության բարձրացման ոլորտում նոր աշխատանքային ռեսուրսների ընդգրկման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն տալ ճկուն պայմանագրային համակարգերի կիրառմանը արտադրող - վերամշակող - սպառող ոլորտում: Այն գյուղացիական տնտեսություններին հնարավորություն կընձեռի ունենալ արտադրված մթերքի իրացման երաշխիք, կանխավճարներով լրացնել շրջանառու միջոցների սեզոնային, հատկապես գարնանային ժամանակահատվածի ճեղքվածքը: Պայմանագրային հարաբերությունները շահեկան են նաև վերամշակող ձեռնարկությունների համար, քանի որ դրանով ոչ միայն ապահովվում է անհրաժեշտ չափի հումքի երաշխավորված քանակություն, այլև տվյալ ձեռնարկությունում աշխատող մարդկանց՝ երկարաժամկետ զբաղվածություն:

Միանգամայն անբավարար է արտադրատեխնիկական սպասարկումը: Շատ վատ է վիճակը տեխնիկայով զինվածության բնագավառում: Եղած տեխնիկան հին է ու մաշված: Ապահովվածության ցուցանիշը գործող տեխնիկայի համար 100 գյուղացիական տնտեսության հաշվով կազմում է՝ կոմբայններինը՝ 0,9%, տրակտորներինը՝ 3,4%, տրակտորային կցասայլերինը՝ 1,6%, գութաններինը՝ 0,9%, շարքացաններինը՝ 0,46%, խոտհնձիչներինը՝ 0,5% և այլն:

Օրինակ, տրակտորների մի մասը՝ 16%-ը, օգտագործվում է 30 տարուց ավելի, 93 տոկոսը՝ 25 տարուց ավելի: Մաշված տեխնիկայի շահագործումը հանգեցնում է վառելանյութի և քսայուղերի գերաժախսի, բերքի գերնորմատիվային կորուստների, թանկացնում նորոգման և տեխսպասարկման աշխատանքները: Ուրեմն, ոլորտում՝ որպես օրախնդիր, առաջարկվում են տեխնիկական վերազինմանն ուղղված արտակարգ միջոցառումների կազմումը, նպատակային ծրագրերի մշակումը, լիզինգի կիրառումը: Առաջարկվում է, գյուղացիական տնտեսություններում արտադրական սպասարկման և պարարտանյութերով, թունաքիմիկատներով ու այլ նյութական միջոցներով ապահովման խնդրի լուծման նպատակով, համայնքներում ստեղծել վճարովի ծառայություն կատարող կառույց: Պետության կողմից տարբեր ծրագրերով հանրապետություն ներկրված գյուղատնտեսական տեխնիկան, պարարտանյութերը և այլն, տրամադրել ոչ թե առանձին անհատ հողագործներին, այլ համայնքներում ձևավորվող մասնագիտացված կազմակերպությանը՝ գյուղացիական և այլ տնտեսությունների սպասարկելու համար:

ՀՀ ագրովերամշակման ոլորտն ունի զարգացման զգալի չօգտագործված ներուժ: Հաստատվում ենք այն գործում են խաղող մշակող 63, պտուղ և բանջարեղեն վերամշակող՝ 53, կաթ վերամշակող՝ 252, միս վերամշակող՝ 83, ոչ ակոհոլային խմիչքների արտադրության՝ 47, հացամթերման՝ 154, ալրաղացային՝ 56 ընկերություններ: Սակայն, հանրապետության սննդարդյունաբերության ոլորտի արտադրական հզորություններ օգտագործվում են ընդամենը 35-40%-ով:

Այժմ առաջնահերթ են հետևյալ խնդիրները՝ ագրովերամշակող ընկերությունների տեխնիկական վերազինում, նոր տեխնոլոգիաների ներդրում, վարկային միջոցների ձեռքբերման մատչելիության բարձրացում, ինովացիոն ծրագրերի իրականացման ուղղությամբ պետական աջակցության ընդլայնում: Կարևոր են նաև արդիական ու այլ կենսատեխնոլոգիաների կիրառմամբ արտադրված սննդամթերքի շրջանառության կանոնակարգումը և այդ ոլորտում արտադրական ուժերի ռացիոնալ տեղաբաշխումը, նաև գյուղատնտեսության ապահովագրության համակարգի ներդրումը, հակակարկտային տեղակայանքների ցանցի

ընդլայնումը: Այս տարվա մայիս ամսվա «ՀՀ» օրաթերթերից մեկում ներկայացված է ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության՝ «Բնակլիմայական պայմաններն այս տարի հնարավորություն չեն տալիս ավարտին հասցնել գարնանացանը: Անդադար տեղացող անձրևներից ցանքը փտում է, օրինակ՝ Խնձորեսկում արդեն 325 հա ցորենի ցանքատարածություն փտել է: Դրա հետ մեկտեղ, եղանակային անբարենպաստ պայմաններից տուժած գյուղացիներին պետությունը փոխհատուցում չի տրամադրի (բայց կաջակցի): Նախքան ոլորտում ապահովագրական համակարգի ներդրումը, ճիշտ չէ փոխհատուցման մասին խոսելը»:

Հարց է առաջանում, գյուղացին մեղավո՞ր է, որ այդ համակարգը չի ներդրվում:

Չափազանց կարևոր է հիմնական սննդամթերքների ինքնաբավության մակարդակի բարձրացումը: Ներկայումս տեղական արտադրության հաշվին, էներգետիկ արժեքով հաշվարկված, բավարարվում է կենսական կարևորագույն պարենամթերքի շուրջ 57-60 տոկոսը: Այժմ մշակվել է ծրագիր՝ մինչև 2021թ., ըստ հաշվարկների՝ ինքնաբավության մակարդակը ևս 15-20 տոկոսային կետով ավելացնելու հնարավորություն կա:

Հայաստանի գյուղատնտեսությունը հետալսու կշարունակի աշխատանքները թարմ մրգի, խաղողի, հացահատիկի, կարտոֆիլի ու դրանց վերամշակումից ստացվող բազմաթիվ արտադրատեսակների, ինչպես նաև մսամթերքի ու կաթնամթերքի լայն տեսականու արտադրության ուղղությամբ: Ընդ որում, առաջիկա տարիներին կազմակերպվելու է շաքարի (շաքարավազի) տեղական արտադրությունը, որի արդյունքում ոչ միայն կբավարարվի այդ կարևորագույն (անփոխարինելի) սննդատեսակի պահանջարկը ներքին շուկայում, այլ նաև հնարավորություն կընձեռնվի տարեկան շուրջ 100-120 հազ.տ. արտահանել արտերկիր:

Գյուղատնտեսության հիմնական ճյուղերի զարգացման կարևորագույն միջոցառումներից են՝ բուսաբուծության ճյուղում՝ 1) ագրոտեխնիկայի առաջադիմական համակարգի ներդրման ապահովումը, 2) գյուղատնտեսական հողատեսքերի բերրիության բարձրացումը, 3) ոռոգման համակարգի և հողերի մելիորատիվ վիճակի բարելավումը, 4) արոտավայրերի բարելավման և ջրաբերիացման միջոցառումների իրականացումը, 5) օրգանական գյուղատնտեսության խթանման նպատակով սուբսիդավորման մեխանիզմների մշակումը և ներդրումը, և այլն: Անասնապահության ճյուղում՝ 1) տոհմային գործի բարելավումը, արհեստական սերմնավորումը, 2) հակահամաճարակային և ախտորոշիչ միջոցառումների լիարժեք իրագործումը, 3) կերարտադրության և գյուղկենդանիների կերակրման ու պահպանման պահվածքի բարելավումը:

Հիմնական պարենամթերքի գծով մեկ շնչի սպառումը, ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից մեկ շնչի հաշվով, օրական սպառվող սննդամթերքների էներգետիկ արժեքը չպետք է ցածր լինի 2412 կգ-ից: Առանձին սննդամթերքի գծով սպառումն առայժմ (մեկ շնչին) չի բավարարվում:

Բժշկագիտությունը սահմանել է, որ ՀՀ պայմաններում նորմալ կենսագործունեության համար 1 մարդուն անհրաժեշտ է տարեկան սպառել՝

	հացահատիկ – 121 կգ
ֆիզիկական	պտուղ և խաղող – 92 կգ
նորմաներ	միս – 76 կգ
	կաթ և կաթնամթերք – 392 կգ
	ձու – 251 կգ
	ձուկ – 12,8 կգ:

Մինչդեռ այժմ մեզ մոտ նշված առանձին մթերքների փաստացի սպառումը դեռևս ցածր է: Ներկայումս (2010թ. տվյալները) տեղական արտադրության հաշվին, էներգետիկ արժեքով հաշվարկված, բավարարվում է կենսական կարևորագույն պարենամթերքի նկատմամբ պահանջարկի շուրջ 56-60%-ը: Սակայն երկրի բնատնտեսական ներուժը միջնաժամկետ հեռանկարում հնարավորություն է ընձեռում ավելացնել ինքնաբավության մակարդակը ևս 10-12 տոկոսային կետով:

Կարևոր են նաև սննդամթերքի տեղական արտադրության և ինքնաբավության մակարդակի տվյալները, որոնք ներկայացվում են 2004-2009թթ. միջին ցուցանիշներով՝

արտադրվել է	ինքնաբավության մակարդակը
1) ցորեն 229 հազ.տ.	38%
2) պտուղ, հատապտուղ 210 հազ.տ.	93%
3) բուսական յուղ 0,8 հ.տ.	4,3%
4) շաքար 30 հազ.տ.	2,4%
5) կաթ 621 հազ.տ.	98%
6) տավարի միս 41 հազ.տ.	77,7%
7) խոզի միս 10 հազ.տ.	50,6%
8) ոչխարի միս 7 հազ.տ.	107%
9) հավի միս 5,4 հազ.տ.	20,4%
Ինքնաբավության մակարդակը՝ (էներգետիկ արժեքով հաշվարկված, %) 58,5%	

Ընդհանրացված նշենք, որ կարտոֆիլի, պտղի, բանջարեղենի, խաղողի, կաթի, ձվի նկատմամբ բնակչության սպառողական պահանջարկը հիմնականում բավարարվում է տեղական արտադրության հաշվին, սակայն ցորենի (38%), շաքարի (2,4%), բուսական յուղի (4,3%), տավարի մսի (77%), խոզի մսի (50,6%) և հավի մսի (20,4%) պահանջարկը հիմնականում բավարարվում է ներմուծման հաշվին:

Հանրապետությունում ինքնաբավության մակարդակը էներգետիկ հաշվարկով կազմում է ընդամենը 58%, և առաջիկայում այն կարող է ավելանալ ևս 5-10%-ով:

Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության և Ազգային ակադեմիայի Մ. Բոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի կողմից համատեղ ուսումնասիրվեցին հանրապետության պարենային անվտանգության կարևոր հարցը՝ համապատասխան եզրակացություններով և առաջարկվող միջոցառումներով: Հատուկ ուշադրություն դարձվեց մսի արտադրությանը, քանի որ տավարի մսի ինքնաբավությունը չի անցնում 77%-ից, իսկ խոզի մսին էլ 50%-ից:

Ուսումնասիրությունները և համաշխարհային փորձը վկայում են, որ կոռպերացումը հաջողությամբ կարող է լուծել մի շարք հիմնախնդիրներ, մասնավորապես կապված նյութատեխնիկական ապահովման, արտադրանքի վերամշակման և իրացման, աշխատանքների մեքենայացման մակարդակի բարձրացման հետ և այլն: Առավել արդիական են արտադրանքի իրացման և սպառման գործընթացները: Այսօր գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման և սպառման հարցերը մեծապես պայմանավորված են պատահական վերավաճառողների թելադրանքով: Այդ իսկ պատճառով, առաջին հերթին, անհրաժեշտ է ձևավորել իրացման և սպառման աշխատանքները կազմակերպող կոռպերատիվներ:

Վերջին տարիներին հանրապետության ագրոպարենային ոլորտում ձևավորվել են տարբեր գործառույթ իրականացնող, կոռպերացման սկզբունքով գործող կառույցներ՝ կոռպե-

րատիվներ, միավորումներ և ասոցիացիաներ, որոնց գործունեության նպատակը ծառացած խնդիրների համատեղ լուծման կամ դրանց մեղմացման ճանապարհով գյուղական համայնքներում արտադրության զարգացման խթանումն է:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղատնտեսական կոոպերացիան դեռևս շատ թույլ է զարգանում: Այս գործընթացը խթանելու և որոշակի պետական աջակցությամբ ակտիվացնելու համար անհրաժեշտ է հստակեցնել գյուղատնտեսական կոոպերատիվների իրավաօրենսդրական հիմքերը՝ այդտեղ շեշտադրելով նաև պետական աջակցության և խթանման մեխանիզմները:

Մեր կարծիքով, ոլորտում ի վերջո կոոպերատիվների ձևավորումը հնարավորություն կստեղծի համատեղ օգտագործելու արտադրության տեխնիկական միջոցները, արդյունավետ կազմակերպելու գյուղմթերքների վերամշակումն ու իրացումը, որի արդյունքում կոոպերատիվի անդամները կստանան ինչպես տնտեսական մեծ օգուտ, այնպես էլ կձգտեն իրենց տնտեսությունը հասցնել ավելի բարձր տեխնիկական ու տեխնոլոգիական մակարդակի:

Համոզված ենք, որ այդ դեպքում նաև կխթանվի ագրոշուկայի ձևավորումն ու զարգացումը, որն իր հերթին կնպաստի արտաքին շուկայի հետ նորմալ հարաբերությունների կարգավորմանը, կստեղծվեն բարենպաստ պայմաններ տեղական ու արտասահմանյան գործարարների կողմից հանրապետության ագրարային ոլորտում ներդրումներ կատարելու համար: Գյուղում կստեղծվի նոր սոցիալ – տնտեսական իրավիճակ, հիմնականում կլուծվեն գյուղական բնակչության զբաղվածության հիմնախնդիրները:

Հանրապետությունում մոտակա հեռանկարում բոլոր դեպքերում առավել նախընտրելի կլինեն այնպիսի տնտեսությունները, որոնք կկոոպերացնեն իրենց ջանքերը՝ կիրառելու առավելապես բարձր արտադրողական, մեքենայացված աշխատանքը: Մասնավորապես, առանձին դեպքերում լայնորեն կարող է կիրառվել փոքր տեխնիկան, ինչը ձևավորվող, ճիշտ է կոոպերացված, սակայն համեմատաբար փոքր արտադրության ծավալների դեպքում առավել նախընտրելի է:

Կարելի է եզրակացնել, որ ճգնաժամի ընթացքում խոշոր բիզնեսը գրեթե չի վնասվել, և շատ ընկերություններ արդեն գտնվում են մինչճգնաժամային վիճակում: Դա կարելի է բացատրել նրանով, որ մեր խոշոր ընկերությունները պրակտիկորեն կապված չեն գլոբալ ֆինանսական շուկայի հետ, իսկ իրացման շուկաները (սպառող) բոլոր երկրներն ընդհանուր ջանքերով արագ վերականգնում են: Բացի այդ, Հայաստանը հիմնականում արտահանում է արդյունաբերական որոշ հումքեր, որոնք մշտապես ունեն իրենց շուկան:

Ինչ վերաբերում է փոքր բիզնեսին, ապա դա խիստ տուժեց, քանի որ այն ունի արդյունավետության շատ ցածր ցուցանիշներ, էլ չասած այն մասին, որ այդ ձեռնարկությունների գրեթե կեսն ընդհանրապես չի գործում:

Ամենամեծ հիմնախնդիրը անարդարացի և ոչ հավասար մրցակցությունն է, երբ խոշոր բիզնեսը խլում է փոքր բիզնեսից նրա վերջին դիրքերը, երբ այսպես ասած առանձին անհատները սկսում են արտադրել «հատուկ սալաթներ», բացել տաքսի – ծառայություններ և այլն: Մյուս պատճառն այն է, որ սնանկ և ցածր կարողությամբ կազմակերպությունների լուծարումը չափազանց բարդ ընթացակարգ է: Ձեռնարկությունը պետք է մարի իր պարտքերը, որպեսզի իրավունք ունենա անցնել այդ համակարգով. դա օրենքի պահանջն է: Արդյունքում, անհաջողակ բիզնեսմենները սառեցնում են իրեն չարդարացնող կամ սպասած արդյունքը չտված ձեռնարկություններն ու բացում նորը: Իհարկե, արդեն ՀՀ կառավարությունը ՀՀ ֆինանսների նախարարությանը հանձնարարել է զբաղվել ձեռնարկությունների սնանկացման և լուծարման հարցերով:

Հանրապետության ագրարային համակարգի ենթակառուցվածքների զարգացման համապարփակ ծրագրի բացակայության պատճառով, այդ բնագավառում միասնական համակարգված քաղաքականություն չի իրականացվում: Ենթակառուցվածքների բարելավումը բարդ և դիմամիկ գործընթաց է, որը պետք է համահունչ լինի տնտեսության մեջ ձևավորված հարաբերություններին ու կանխատեսվող իրավիճակին: Սակայն, այդ պատասխանատու և շատ կարևոր բնագավառում դեռևս առկա են բազմաթիվ չլուծված խնդիրներ, որոնց հանգուցալուծմամբ մեծապես պայմանավորված են ագրարային համակարգի հետագա զարգացումն ու արդյունավետության բարձրացումը:

ՀՀ ագրոպարենային համակարգի զարգացման գործում մեծ տեղ պետք է հատկացվի նաև բնապահպանական գյուղատնտեսությանը և այս ոլորտի ռազմավարական ծրագրերը պետք է խթանեն այն արտադրատեսակները, որոնք ունեն արտահանման ներուժ և առավել նպաստավոր են ոլորտի զարգացման համար: Բնապահպանական գյուղատնտեսության մեջ, գյուղացու համար անմատչելի թանկ ագրոքիմիկատների փոխարեն, կիրառվող օրգանական նյութերն ու պարարտանյութերը թույլ են տալիս նվազեցնել գյուղացիական տնտեսությունների արտադրական ծախսերը, ինչպես նաև կախվածությունն արտաքին ֆինանսական կամ այլ տեսակի աջակցությունից:

Էկոլոգիական գյուղատնտեսությունը, որն ամբողջովին հիմնված է տեղական հումքի օգտագործման վրա, լուծում է նաև բնական էկոհամակարգերի և շրջակա միջավայրի պահպանման շատ հարցեր ու սպառողներին ապահովում առողջ, ավելի սննդարար և անվտանգ սննդամթերքով (մման օրինակներ հանրապետությունում կան):

Տնտեսական նոր հարաբերությունների զարգացումը պահանջում է սոցիալական, տնտեսական, կառուցվածքային, ներդրումային, հարկային, բյուջետային, արտաքին տնտեսական քաղաքականության մշակման և իրականացման այնպիսի մոտեցումներ, որոնք, ելնելով շուկայական տնտեսավարման սկզբունքներից, տնտեսավարող սուբյեկտների արդյունավետ գործունեության համար կստեղծեն առավել բարենպաստ պայմաններ: Կարևորագույն խնդիր պետք է դառնա հանրապետության տնտեսության բոլոր ճյուղերի զարգացման հիմնական ուղղությունների բացահայտումը, դրանցով պայմանավորված գործընթացների օրենսդրաիրավական կարգավորումը, գործունեության բոլոր ոլորտներում համապատասխան քաղաքականության ձևավորումը, ինչպես նաև դրա իրականացման իրատեսական մեխանիզմների ներդրման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը: Իսկ գյուղատնտեսության մեջ ճգնաժամի հետևանքների վերացման ու ճյուղի հետագա զարգացման հնարավորությունները մեծ են: